
ARTYKUŁY I ROZPRAWY

Krzysztof Ratajczak
(Poznań)

Ustawodawstwo szkolne soborów od XII do pierwszej połowy XIV w. i początki jego recepcji w średniowiecznej Polsce – zarys problemu

Średniowieczne szkolnictwo było zdominowane przez Kościół, a znacząca liczba ówczesnych *litterati* nosiła stroje duchownych. W zasadzie synonimem człowieka wykształconego było słowo klerk – kleryk. Stan taki funkcjonował przynajmniej do końca wieków średnich, a bez większego ryzyka można stwierdzić, że aż po czasy „rewolucji szkolnej” reformacji i kontrreformacji. Przyczyn tego stanu rzeczy było bez liku, a i sam proces swoistej korporalizacji edukacji – o świeckim przecież charakterze w starożytności greckiej i rzymskiej – był niezwykle skomplikowany i długotrwały. Dość powiedzieć, że o ile znajomość sztuki pisania i czytania nie była czymś niezwykle jeszcze w chrześcijańskim, późnym imperium rzymskim, o tyle w czasach karolińskich była ona rzeczą niezwykle rzadką wśród świeckich. Konsekwencją niezwykle silnego wpływu Kościoła na różne sfery życia średniowiecznego człowieka był również niemal całkowity monopol w dziedzinie szkolnictwa i (choć zapewne w mniejszym stopniu) wychowania. Dopiero stulecia XII i XIII przyniosły w tym względzie daleko idące zmiany, nieoznaczające wszak demonopolizacji, a jedynie upowszechnienie nauczania i objęcie nim osób świeckich.

Celem tego artykułu jest analiza szeroko rozumianego ustawodawstwa soborów powszechnych, które odbyły się w znamienym dla rozwoju ówczesnego szkolnictwa i kultury okresie rozkwitu średniowiecza – a więc stulecia XII i początków XIII. Był to czas powstania i dynamicznego rozwoju uniwersytetów, wzrostu zainteresowania się edukacją szkolną także i na poziomie elementarnym, ale również i bujnego poszerzenia horyzontów intelektualnych i potrzeb kulturalnych rycerstwa, mieszczaństwa, a zapewne i chłopstwa. Nie można zatem ograniczać naszej analizy do zapisów dotyczących stricte szkół, ale poszerzyć o kilka istotnych grup tematycznych, oddających sens dokonujących się właśnie przeobrażeń społecznych, ekonomicznych i kulturalnych średniowiecznej *christianitas*, zdominowanej na zachodzie, a za sprawą czwartej wyprawy krzyżowej, usiłującej zakorzenić się również i na wschodzie Europy przez *latinitas* – oficjalny język Kościoła.

Analizując zapisy ustaw synodalnych i soborowych można wyodrębnić kilka interesujących nas aspektów: przepisy dotyczące kształcenia kleru (diecezjalnego, kwestie te bowiem w odniesieniu do zakonów regulowane były przez wewnętrzne ustawodawstwo kapituł generalnych), organizacji szkół i programów nauczania, dalej zapisy mówiące

o kaznodziejskim oddziaływaniu na ogół wiernych, i wreszcie stosunku Kościoła do kwestii powszechności nauczania, w tym uniwersytetów.

Interesujący nas okres upłynął w Kościele pod przemożnym wpływem czterech soborów powszechnych, które odbyły się w Rzymie, na Lateranie, a realizujących program reformy zainicjowany przez papieża Grzegorza VII (1073–1085), a następnie ciągu synodów prowincjonalnych¹, mniejsze znaczenie miały tu postanowienia kolejnych średniowiecznych soborów (w Lyonie i Vienne). Naturalnie stosunek władz kościelnych do kwestii edukacji był wypadkową ówczesnej sytuacji kulturowej, wynikał jednak również z wielowiekowej tradycji. Narodziła się ona w VI w., kiedy doszło do znaczącej dezintegracji rzymskiego systemu szkolnego, a jednocześnie sukcesy chrystianizacyjne i wzrost liczby parafii wymusiły stworzenie nowego systemu szkół, służącego głównie kształceniu księży². Już synod w Arles (524) zauważył ten problem: *Tamen quia crescente ecclesiarum numero necesse est nobis plures clericos ordinare*³. Sposobem na poprawę wykształcenia kandydatów do stanu duchownego stało się utworzenie szkół kościelnych. Podczas synodu w Toledo, odbywającego się w 527 r. pod przewodnictwem biskupa Montanusa, podjęto decyzję o utworzeniu szkoły biskupiej. Kanon I synodu regulował funkcjonowanie szkoły w następujący sposób: *De his quos voluntas parentum a primis infantiae annis clericatus officio emanciparit statuimus observandum ut mo cum detonsi vel ministerio lectorum contraditi fuerint in domo ecclesiae sub episcopali praesentia a praeposito sibi debeant eruditi. At ubi octavum decimarum aetatis suae complaverint annum coram totius cleri plebisque conspectu voluntas eorum de expetando conjugio ab episcopo perscrutetur*⁴. Jak widać, szkoła była przeznaczona wyłącznie dla przyszłych duchownych (konieczność wystrzyżenia tonsury), niemniej pozostawiano młodzieńcom wybór: po ukończeniu 18 lat mogli oni zdecydować o dalszej drodze życiowej – życiu świeckim i małżeństwie, lub karierze kościelnej. W 529 r. synod w Vaison postanowił, by każdy ksiądz wiejskiej parafii nauczał dzieci pacierza, świętych tekstów i prawa Bożego. Kanon tego synodu jest uważany za akt, który dał początek szkołom parafialnym⁵. Nato-

¹ R. Minnerath, *Sobory*, Warszawa 2004, s. 58 i nn.

² Ewolucja podejścia Kościoła do kwestii edukacji w pierwszych wiekach chrześcijaństwa zostanie szerzej przeanalizowana przez autora w innym tekście. Tutaj jedynie dla przykładu, opierając się na aktach synodów i soborów zasygnalizuję, że o ile w IV w. problem nieznamości sztuki pisanie i czytania, wyniesionej ze szkoły nie istniał (zob. kanon VII soboru konstantynopolińskiego I z 381 r. w: *Dokumenty soborów powszechnych*, t. 1: *Nicea I, Konstantynopol I, Efez, Chalcedon, Konstantynopol II, Konstantynopol III, Nicea II*, oprac. A. Baron, H. Pietras SJ, Kraków 2001, s. 93 oraz stwierdzenie synodu w Elwirze z ok. 306 r.: „Kobiety ochrzczone niech nie wazą się pisać listów do świeckich -- ani niech nie otrzymują przyjacielskich listów adresowanych tylko na nie” – *Synody i kolekcje praw*, t. 1: *Dokumenty synodów od 50 do 381 roku*, oprac. A. Baron, H. Pietras SJ, Kraków 2006, s. 61), o tyle już w V w. pojawia się w ustawodawstwie kościelnym problem duchownych „podejmujących się opieki nad małoletnimi” – Sobór chalcedoński (451 r.), kanon III, w: *Dokumenty soborów powszechnych*, t. 1, s. 227.

³ Cyt. za: P. Riché, *Edukacja i kultura w Europie Zachodniej (VI–VIII w.)*, Warszawa 1995, s. 109.

⁴ *Ibidem*, s. 138.

⁵ *Hoc enim placuit ut omnes presbyterii qui sunt in parochiis constituti secundum consuetudinem quam per totam Italiam satis salubriter teneri cognovimus juniores lectores quantoscumque sine uxoribus habuerint secundum in domo ubi ipsi habitare videntur rescipant, et eos quomodo boni partes spiritaliter nutriendos psalms pavare divinis lectionibus insistere et in lege Domini erudiro contentant ut et sibi dignos successores provideant et a Domino praemia aeterna rescipiant.* *Ibidem*, s. 139. Zwraca tu uwagę polecenie, by

miast trzeci synod w Toledo (589) opracował zasady programowe: nauka w szkole miała zaczynać się od psalterza, później studiowano Pismo Święte i teksty hagiograficzne. Wszystkie te zapisy znalazły się następnie w ustawodawstwie soborowym XIII w., choć za pośrednictwem reguł ustalonych w okresie renesansu karolińskiego, głoszących prawo osób wszelkiej kondycji społecznej do zdobycia wykształcenia⁶. Wprowadzono wówczas również i obowiązek nauczania wiernych prawideł wiary przez odpowiednio wykształconych kaznodziejów⁷. Trochę się natomiast o odpowiednie kadry, mieli biskupi⁸. Podobny obowiązek powierzono przełożonym klasztorów⁹. Karol Wielki głosił ponadto: „Niech w każdym biskupstwie i w każdym klasztorze nauczone będą psalmy, notae, śpiew, komput, gramatyka i niechaj znajdą się tam starannie poprawione księgi”¹⁰. Na plan pierwszy król Franków i późniejszy cesarz wysunął sprawę organizacji szkolnictwa, aby zapewnić konieczne podstawy wykształcenia ogólnego duchownym. We wspomnianym tekście, znanym jako *Admonitio generalis* z roku 789 przyszedł cesarz prezentował program reformy szkolnej, która zapewniłaby mieszkańcom imperium poczucie przynależności do jednej wspólnoty kulturowej¹¹. Karolińskie ustawodawstwo szkolne uwzględniono w postanowieniach soboru konstantynopolitańskiego IV (869–870)¹². Skutki szeroko zakrojonego programu rozbudowy szkolnictwa nie sprostały oczekiwaniom Karola, a kolejne stulecia nie przyniosły istotnych zmian w tej materii. Jest to zrozumiałe, zważywszy na ogólny kryzys Kościoła, zwłaszcza w stuleciu X. Z owego kryzysu podźwignął się dopiero w wieku XI, za sprawą m.in. Grzegorza VII.

każdy nauczyciel przygotował sobie następcę. Widoczny staje się upadek szkolnictwa ogólnego. Bardzo często śmierć nauczyciela oznaczała zakończenie funkcjonowania szkoły. Było to wynikiem nie tylko ogólnego kryzysu państwa rzymskiego i niedostatków materialnych oraz zniszczeń wojennych – wydaje się, że również istotnym czynnikiem był zauważalny brak zainteresowania sprawami kształcenia.

⁶ Znakomitym przykładem takich kościelnych przepisów szkolnych są postanowienia kapituły akwizgrańskiej po synodzie z 822 r.: *Scolas itaque, de quibus hactenus minus studiosi fuimus quam debueramus, omnino studiosissime emendare cupimus, qualiter omnis homo sive maioris sive minoris aetatis, qui ad hoc nutritur, ut in aliquo gradu in ecclesia promoveatur, locum denominatum et magistrum congruum habeat. Patentes tamen vel domini singulorum de victu vel substantia corporali, unde subsistant providere studeant, qualiter ita solatium habeant, ut propter rerum inopiam a doctrinae studio non recedant* – *Monumenta Germaniae Historica* (dalej cyt. *MGH*), legum sectio III: *Concilia*, t. II: *Concilia aevi Karolini I*, pars I, cz. II, ed. A. Werminghoff, Hannover–Lipsk 1908, s. 471.

⁷ *Canones concilii romani* (826), III, *MGH, Concilia*, t. II, s. 568

⁸ Zob. np. *Concilium parisiense* (6 czerwca 829), cap. XXX, w: ibidem, s. 632.

⁹ Była to inicjatywa Karola Wielkiego, który np. podczas synodu akwizgrańskiego w 802 r. *mandavit, ut unusquisque episcopus in omni regno vel imperio suo, ipsi cum presbyteris suis, officium, sicut psallit ecclesia Romana, facerent. Nam et scholas suas cantorum in loca congrua construi praecepit. Similiter et in monasteriis sancti Benedicti servantibus regulam, ut officium ipsius facerent, sicut regula docet, MGH, Concilia*, t. II: *Concilia aevi Karolini I*, pars I, ed. A. Werminghoff, Hannover–Lipsk 1906, s. 230.

¹⁰ *Admonitio generalis*, wyd. A. Boretius, w: *MGH, Capitularia rerum Francorum*, t. I, s. 54 i nn.; zob. też: P. Riché, op.cit., s. 503. Zarządzenie to zostało wydane w 789 r. Por.: *Karol Wielki*, Warszawa 1959, s. 259 i n.; W. Fałkowski, *Admonitio generalis Karola Wielkiego – zapowiedź tworzenia państwa idealnego*, w: *Ludzie, Kościół, wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Środkowej (średniowiecze – wczesna epoka nowożytna)*, red. W. Iwańczak, S.K. Kuczyński, Warszawa 2001, s. 419–428.

¹¹ Autor przygotowuje odrębne studium poświęcone reformom szkolnym epoki karolińskiej.

¹² *Dokumenty soborów powszechnych*. Tekst grecki, łaciński, polski, t. II: (869–1312) *Konstantynopol IV, Lateran I, Lateran II, Lateran III, Lateran IV, Lyon I, Lyon II, Viëne*, oprac. ks. A. Baron, ks. H. Pietras SJ, Kraków 2002, kanon III i VII, s. 55–67.

Jak wspomniano, zadaniem soboru laterańskiego I była kontynuacja reform papieża Grzegorza VII (1073–1085). Wzięło w nim udział około 300 biskupów i opatów, a obrady trwały od 18 marca do 6 kwietnia 1123 r. Zwrócono wówczas uwagę na potrzebę wzrostu religijności wśród wiernych, a więc poniekąd na jakość nauczania prawd wiary w kościołach¹³. Bardziej konkretne postanowienia odnośnie co do kwestii szkolnych podjęto podczas soboru laterańskiego II, który odbył się w dniach 2–17 kwietnia 1139 r. Co może wydać się dziwne, zakazano wówczas duchownym studiowania przedmiotów świeckich¹⁴. Płynię stąd wniosek, iż takowe przedmioty – prawo rzymskie i medycyna zostały uznane za domenę świata *profanum*, oraz, że świeccy zdobywali wiedzę z tego zakresu, choć pod kontrolą Kościoła.

Jeszcze większą uwagę Ojców Soborowych skupiły sprawy edukacji podczas obrad soboru laterańskiego III. Sobór ten zwołał papież Aleksander III, po podpisaniu pokoju z cesarzem Fryderykiem Barbarossą w 1177, na 5 marca 1179. Obrady, w których wzięło udział ponad 300 biskupów i opatów oraz przedstawiciele zakonów rycerskich i liczne osoby świeckie, trwały od 5 do 22 marca 1179. Nie odnotowano natomiast udziału polskiego duchowieństwa¹⁵, co jednak nie było zapewne przeszkodą w zapoznaniu się naszych hierarchów z treścią soborowych postanowień.

Już kanon III zwraca uwagę: od kandydatów na duchownych oczekuje się odpowiedniego wykształcenia, dotyczy to zwłaszcza biskupów¹⁶. Sobór powołał szkoły przy katedrach biskupich i ważniejszych kościołach parafialnych. Kanon XVIII zobowiązał biskupów do ich zakładania, „ponieważ Kościół Boży zobowiązany jest troszczyć się, jak sumienna matka, o potrzebujących tak wsparcia materialnego, jak i tego, co służy dobru dusz, przeto aby ubodzy, którzy nie mogą liczyć na pomoc z majątku rodziców, nie byli pozbawieni możliwości czytania i rozwoju”¹⁷. Wynika z tego, że szkoły funkcjonowały w dużej liczbie, wywołując swoisty pęd do nauki również wśród uboższych warstw społecznych upatrujących w edukacji szansę awansu materialnego i społecznego. Sobór postanowił zatem, by „przy każdej katedrze biskupiej był magister, który by nauczał za darmo kleryków i uczniów w zamian za przydzielone mu odpowiednie beneficjum. Szkoły takie winny być założone nadto przy innych kościołach i klasztorach, gdzie tego zajdzie potrzeba. Od magistrów zaś nie wolno żądać żadnych świadczeń z tytułu zezwolenia na nauczanie”¹⁸. Uchwała ta sankcjonowała ostatecznie rozbudowę szkolnictwa parafialnego. Podkreślano ponadto, że „w ten sposób uczącemu zapewni się konieczne

¹³ Zob. ibidem, s. 125 i nn.

¹⁴ Ibidem, kanon IX: „Niech mnisi i kanonicy regularni nie studiują prawa świeckiego ani medycyny”, s. 147.

¹⁵ B. Kumor, *Historia Kościoła, cz. 3: Złoty okres średniowiecza chrześcijańskiego*, Lublin 1976, s. 31.

¹⁶ *Dokumenty soborów powszechnych*, t. II, s. 171.

¹⁷ Ibidem, s. 193. Kanon XVIII: *Ut prelati provideant magistris scholarum necessaria*.

¹⁸ Ibidem. Zob.: B. Kumor, *Historia Kościoła, cz. 3*, s. 97. Por. M.D. Knowles, D. Obolensky, *Historia Kościoła, t. 2: 600–1500*, Warszawa 1988, s. 170. Warto zauważyć, że termin *licentia docendi* pojawił się kilka lat przed soborem w liście Aleksandra III, napisanym ok. 1170–1172 r. – *Epistola et privilegia* 87, w: *Patrologiae cursus completus*, ed. P. Migne, series *latina*, t. 200, s. 741. Wydanie owej licencji było podstawą prawną powstania pierwszych uniwersytetów.

środku utrzymania, a uczącym się otworzy drogę do wiedzy”¹⁹. Podjęto również kwestię kwalifikacji osób wychowujących małe dzieci. Kanon XXVI stanowił, że chrześcijanie nie mogą wychowywać dzieci Żydów i Saracenów i vice versa²⁰.

Rozporządzenie w sprawie szkół powtórzył XII sobór powszechny (laterański IV), ale podkreślił, że winny być one zakładane „przy każdym bogatszym kościele”. Ten jeden z najważniejszych średniowiecznych soborów został zwołany przez papieża Innocentego III. Przybyło nań 404 biskupów, a łączna liczba uczestników szacowana była na 1200 osób. Sobór laterański IV, który obradował w dniach 11–30 listopada 1215, swe postanowienia zawarł w 71 konstytucjach. Sobór w kanonie XI nakazał, by w kapitułach katedralnych lub kolegiackich wyznaczono beneficjum dla teologa, który jako lektor teologii ma nauczać duszpasterstwa duchownych i wykładać im *sacra pagina* oraz głosić kazania. Rola pedagogiczna owych teologów jest trudna do przecenienia, a wynika to chociażby z faktu przygotowywania przez nich zbiorów kazań głoszonych następnie dla szerokiego kręgu wiernych²¹. Problematyka wychowawcza owych kazań dotyczyła m.in. edukacji młodzieży, zwłaszcza dziewcząt, zawierała rady dla małżonków i narzeczonych. Sposób kształcenia przyszłych kapłanów w interesującym nas okresie nie był specjalnie uregulowany, zwłaszcza w Polsce, ani zinstytucjonalizowany²². Przyszli kapłani zdobywali wykształcenie w szkołach katedralnych, parafialnych lub kolegiackich, stosunkowo rzadko trafiali się w Polsce XIII w. kapłani, którzy studiowali teologię np. w Paryżu.

Podczas soboru nakazano m.in. przeprowadzanie corocznych synodów prowincjonalnych, których zadaniem było wprowadzanie reform w życie²³, powołano kaznodziejów, wspomagających biskupów w „posłudze świętego nauczania”²⁴. Szczególnie interesujące są postanowienia wspomnianej wyżej konstytucji XI „O nauczycielach szkolnych”. Zauważono w niej, że wielu pragnących się uczyć nie może tego czynić ze względu na brak środków materialnych, jak i osób, które mogłyby uczyć²⁵. W tej sytuacji postanowiono, że szkoły powinny powstać nie tylko „w każdym kościele katedralnym, ale także w innych posiadających wystarczające środki”. Zatrudniani w nich nauczyciele mieli „w miarę swoich możliwości bezpłatnie nauczać kleryków, tych i innych kościołów, gramatyki oraz innych przedmiotów”²⁶. Zauważmy wyraźnie tu zaznaczony korporacyjny, kościelny charakter szkół. Szkoły katedralne zobowiązane były zatrudniać wykształconych teologów, przygotowujących kandydatów na księży. Ci nauczyciele byli uprzywilejowani fi-

¹⁹ *Dokumenty soborów powszechnych*, t. II, s. 193.

²⁰ *Ibidem*, s. 201.

²¹ Zob. K. Bracha, *Teolog – intelektualista i duszpasterz w społeczeństwie średniowiecznym*, w: *Kolory i struktury średniowiecza*, red. W. Fałkowski, Warszawa 2004, s. 136–154; idem, *Wokół łysogórskich kolekcji kazań z XV w. przypisywanych Piotrowi z Miłostawia. W kręgu małżeństwa i rodziny*, w: *Klasztor na Świętym Krzyżu w polskiej kulturze narodowej*, red. D. Olszewski i R. Gryz, Kielce 2000.

²² Szerzej: I. Skierska, *Pleban w późnośredniowiecznej Polsce*, w: *Kolory i struktury średniowiecza*, s. 155–180.

²³ *Dokumenty soborów powszechnych*, t. II, s. 239.

²⁴ *Ibidem*, s. 247.

²⁵ *Quia nonnullis propter inopiam et legendi studium et opportunitas proficiendi subtrahitur*. *Ibidem*, s. 246.

²⁶ *Ibidem*, s. 247.

nansowo, gdyż uposażenie gwarantował im metropolita, tymczasem pozostałym „wystarczające środki przyzna inny kościół w mieście lub diecezji”²⁷. Widzimy zatem, że szkolnictwo kościelne przygotowywać miało przede wszystkim duszpasterzy, gdy tymczasem świeckich specjalistów kształcić miały zapewne uniwersytety, skoro konstytucja XVIII stwierdzała: „żaden duchowny nie napisze ani nie podyktuje pisma wyznaczającego karę śmierci. Dlatego na dworach władców zadania wiążące się z taką odpowiedzialnością powierzać należy osobom świeckim a nie duchownym”²⁸. Znaczyło to, że było już wtedy wystarczająco wielu świeckich potrafiących pisać i znających sztukę sporządzania dokumentów oraz legitymujących się wiedzą prawniczą. Tendencję do rozgraniczenia, czy specjalizacji zawodowej szkolnictwa kościelnego widać doskonale w brzmieniu konstytucji XXVII: „kierowanie duszami jest największą sztuką. Dlatego surowo nakazujemy, aby biskupi starannie pouczali promowanych do kapłaństwa. Niech kształcą ich osobiście albo za pośrednictwem innych kompetentnych mężów w zakresie poprawnego sprawowania służby Bożej i udzielania sakramentów kościelnych, aby potrafili to czynić prawidłowo”²⁹. Zatem biskup zobowiązany był osobiście do kształcenia księży i egzaminowania kandydatów w zakresie ich wykształcenia ogólnego – *nec literarum scientia suffragatur*³⁰. Nakaz ten przypomniano podczas soboru lyońskiego II w 1274 r.³¹

Ostatnim z interesujących nas soborów powszechnych XII–XIV w. był sobór zwołany do Wienne przez papieża Klemensa V na przełomie lat 1311 i 1312, głównie ze względu na sprawę templariuszy. Jednak wśród soborowych dekretów natknąć się można na kwestie związane z edukacją. Mianowicie w pismach soborowych, zredagowanych przez papieża Jana XXII, znalazły się postanowienia dotyczące nauczania wiernych przez kaznodziejów z zakonów dominikańskiego i franciszkańskiego, konkurujących w tym względzie z klerem parafialnym³². Papież zwrócił ponadto uwagę na potrzebę objaśniania młodym zakonnikom reguły zakonnej przez doświadczonych mistrzów³³ oraz zatrudnienia odpowiednich nauczycieli w szkołach klasztornych³⁴.

Przechodząc do kwestii recepcji kościelnego ustawodawstwa szkolnego w Polsce średniowiecznej należy podkreślić, że sobór laterański IV był pierwszym, na którym zjawiała się liczna reprezentacja episkopatu polskiego, stąd też postanowienia soborowe były wprowadzane w naszym kraju stosunkowo szybko³⁵. Widoczne jest to w ustawodawstwie

²⁷Konstytucje 11.3 i 11.4, ibidem, s. 247–249.

²⁸Ibidem, s. 257.

²⁹Ibidem, s. 267.

³⁰Ibidem, s. 271.

³¹Konstytucja II/13 [O wieku kandydatów na probostwo], ibidem, s. 433.

³²Sobór w Wienne, dekret 10. 5, w: *Dokumenty soborów powszechnych*, t. II, s. 551.

³³*Regula quoque cum in capitulo legitur, ab illo qui praest ipsi capitulo, vel alio cui hoc ipse iniunxerit, propter iuniores vulgariter exponantur.* Dekret 14. 6, ibidem, s. 560.

³⁴*Rursus ut ipsis monachis proficiendi in scientia via opportuna non desit, in singularis ipsorum monasteriis, quibus ad hoc supperunt facultates, idoneus teneatur magister, qui eos in primitivis scientiis instruat diligenter.* Dekret 14. 14, ibidem, s. 566.

³⁵Nie oznacza to oczywiście, że wcześniej nie znano w Polsce prawa kanonicznego. Zob. A. Vetulani, *Z badań nad kulturą prawniczą w Polsce piastowskiej*, Wrocław 1976; R. Taubenschlag, *Z badań nad znajomością prawa kanonicznego w Polsce w XIII wieku*, Warszawa 1949.

szkolnym polskich synodów prowincjonalnych w drugiej połowie XIII w.³⁶ W zakresie podniesienia poziomu przepowiadania i nauczania sobór zobowiązał wszystkich biskupów i metropolitów, by przy ich kościele katedralnym był w każdym przypadku kanonik teolog. Powinien się on zajmować wyjaśnianiem Pisma Świętego i duszpasterstwem³⁷.

Jednym z wymiernych efektów reform w Kościele polskim był wzrost jakości wykształcenia kleru. Pierwszym uchwytnym źródłowo scholastykiem polskim był Mateusz, późniejszy biskup krakowski (1143). Pierwszymi natomiast szkołami katedralnymi były zapewne krakowska, gnieźnieńska i poznańska. Organizację szkół katedralnych w Polsce przyspieszyły uchwały soboru laterańskiego III z 1179 r., które żądały, by każdy kościół katedralny przeznaczył beneficjum na utrzymanie magistra, który miał w szkole katedralnej bezpłatnie udzielać nauk³⁸. Początkowo szkoły te prowadziły po stopniu przygotowawczym kurs *trivium*, przy czym uprzywilejowanym przedmiotem była gramatyka oraz lektura wybranych autorów. O elementy retoryki i dialektyki dbano mniej. *Quadrivium* wprowadzono dopiero w XIII w. Organizacyjnie szkoła katedralna podlegała biskupowi i kapitule, praktycznie jednak nadzór nad nią sprawował kanonik noszący tytuł scholastyka. Nauczaniem zajmował się rektor lub magister.

Zmiany organizacyjne polskiego szkolnictwa wieków średnich wiązały się zatem z decyzjami IV soboru laterańskiego z 1215 r. – w parafiach miały powstać szkoły elementarne, które powinny wziąć na siebie ciężar prowadzenia nauczania początkowego, szkoły katedralne miały się odąd zająć przygotowywaniem przyszłych kapłanów. Ramy programu nauczania były stosunkowo obszerne. Szkoła miała uczyć modlitw pacierza oraz siedmiu tzw. psalmów pokutnych, a następnie alfabetu i czytania. Nauczano także śpiewu kościelnego, wykładano gramatykę łacińską, oraz czytanie wybranych lektur po łacinie. Duszpasterstwo zaczęło szerzyć się na dużą skalę dopiero w wyniku decyzji soboru, który zobowiązał wiernych do uczestniczenia w niedzielnych mszach św., do corocznej spowiedzi oraz przyjmowania komunii.

Przyczyną tak istotnego wpływu ustawodawstwa szkolnego soboru laterańskiego IV na sytuację oświatową w państwie Piastów był, ponad wszelką wątpliwość, liczny udział episkopatu polskiego na czele z arcybiskupem Henrykiem Kietliczem³⁹. Prawie wszy-

³⁶ Zob. na temat synodów w Polsce średniowiecznej: T. Gromnicki, *Synody prowincjonalne oraz czynności niektórych funkcjonariuszy apostolskich w Polsce do r. 1357*, Kraków 1885; A. Vetulani, *Historia źródeł powszechnego prawa kanonicznego w zarysie*, Kraków 1937; idem, *Statuty synodalne Henryka Kietlicza*, Kraków 1938; W. Abraham, *Statuta synodu prowincjonalnego w Kaliszu z r. 1420*, Kraków 1888; idem, *Studia i materiały do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce*, Kraków 1915; A.Z. Helcel, *Ustawodawstwo Kościoła polskiego*, w: *Starodawne prawa polskiego pomniki*, t. I, Kraków 1856, s. 333–342; J. Umiński, *Henryk arcybiskup gnieźnieński zwany Kietliczem (1119–1219)*, Lublin 1926; W. Abraham, *Studia krytyczne do dziejów średniowiecznych synodów prowincjonalnych Kościoła polskiego*, Kraków 1917; J. Sawicki, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, t. V: *Synody archidiecezji gnieźnieńskiej i ich statuty*, Warszawa 1950; idem, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, t. VII: *Synody diecezji poznańskiej i ich statuty*, Poznań 1952; *Statuta synodalia Andrae Episcopi Posnaniensis saeculo XV-mo confecta*, wyd. U. Heyzmann, w: *Starodawne prawa polskiego pomniki*, t. V, Kraków 1878.

³⁷ Szerzej zob. K. Bracha, *Teolog – intelektualista i duszpasterz w społeczeństwie średniowiecznym*, w: *Kolory i struktury średniowiecza*, s. 136–154.

³⁸ *Kultura Polski średniowiecznej*, s. 295.

³⁹ J. Umiński, *Henryk arcybiskup gnieźnieński zwany Kietliczem...*; W. Baran-Kozłowski, *Skład polskiej delegacji na obrady Sobory Laterańskiego IV*, „Kwartalnik Historyczny” 110 (2003), s. 15 i nn.; idem, *Arcy-*

stkie kanony tego soboru znalazły się zresztą w 1234 r. w *Dekretach* papieża Grzegorza IX, mających charakter kodeksu prawa kościelnego i oczywiście obowiązywały także w Polsce⁴⁰. Na ich podstawie synody prowincjonalne miały wprowadzać postanowienia w życie⁴¹. W Krakowie szkołę parafialną założył biskup Iwo Odrowąż już kilka lat po soborze. We Wrocławiu szkoła taka powstała w 1267 r. przy kościele św. Marii Magdaleny (o czym dalej); w 1293 r. powołano kolejną – przy kościele św. Elżbiety. Natomiast w Poznaniu jeszcze w 1263 r. kapituła katedralna sprzeciwiała się założeniu szkoły⁴².

Pierwszym synodem, który zajął się soborowymi ustawami szkolnymi był synod odbyty pod przewodnictwem Jakuba archidiacona Leodium 10 października 1248, we Wrocławiu. Statuty tego synodu znamy na podstawie bulli Urbana IV z 3 lipca 1263 r. Jeden z postulatów mówił o konieczności głoszenia kazań w parafiach dla umacniania wiary chrześcijańskiej: *presbyteris eruditi ad ecclesiam veniant festinanter* mieli wyjaśniać ludowi szczegółowe treści ewangeliczne⁴³. Ponadto po *Credo* a przed odczytaniem przez kapłana Ewangelii, lud miał odmawiać głośno po polsku *Ojcie Nasz* i *Wierzę w Boga*. Statuty łączycykie z 1285 r. dodały do tego spowiedź powszechną *Confiteor*, której pierwsze słowa brzmiały „Kaję się Bogu”⁴⁴. Zarówno modlitwy pacierza, jak i spowiedź powszechna, powtarzane systematycznie, utrwalały znajomość podstawowych dogmatów religijnych. Teksty te znano na pamięć. Kształcenia religijnego wiernych dopełniać miało objaśnianie im w czasie mszy perykop ewangelicznych po polsku i głoszenie kazań.

Kolejny ważny dla interesującej nas problematyki synod odbył się w Łęczycy 14 października 1257 r. O dacie synodu informuje nas *Kronika Wielkopolska: anno quoque [eodem] at die beati Kalixti predictus dominus Fulco archiepiscopus Gneznensis Prandotha Cracoviensis, Thomas Wratislaviensis, Bogufalus Poznaniensis, Wolmirus Wladislaviensis, Andreas Plocensis, Wilhelmus Lubucensis episcopi ac multi abbates prelates et canonici ecclesiarum in Lancicia synodum celebrarunt*⁴⁵. Obrady synodu były bardzo owocne, bowiem: *multe etiam constitutiones in eadem sinodo fuerant ordinate. Que in ecclesiis cathedralibus reservantur recondite*⁴⁶. Statuty zatwierdzone przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Pełkę regulowały kwestie szkolnictwa kościelnego w następujący sposób: *Item statuimus, ut omnes ecclesiarum rectores seu plebani, vel qui cunque alii sint prelati per universam dyocesis Polonice gentis constituti, pro honore suarum ecclesiarum et laudem*

biskup gnieźnieński Henryk Kietlicz (1199–1219). *Działalność kościelna i polityczna*, Poznań 2005, s. 204–213.

⁴⁰ T. Silnicki, *Sobory powszechne a Polska*, Warszawa 1962, s. 40.

⁴¹ Sobór zalecał, by synody prowincjonalne odbywały się corocznie. W Polsce postanowienie to nie było realizowane. Zob. J. Dowiat, *Historia Kościoła katolickiego w Polsce (do połowy XV wieku)*, Warszawa 1968, s. 139.

⁴² *Kultura Polski średniowiecznej*, s. 297.

⁴³ Statuty synodalne, *Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski* (dalej cyt. *KDW*), t. I, Poznań 1877, nr 274, s. 234.

⁴⁴ J. Dowiat, op.cit., s. 155.

⁴⁵ *Kronika Wielkopolska*, wyd. i wstępem opatrzyła Brygida Kürbis, w: *Monumenta Poloniae Historica*, series nova (dalej cyt. *MPH*), t. VIII, Warszawa 1970, rozdz. 120, s. 109; por. tekst statutow: *KDW*, t. I, nr 361, s. 321 i nn.

⁴⁶ *Ibidem*. Zob. także: J. Nowacki, *Arcybiskup gnieźnieński Jamusz i nieznanym synod prowincjonalny roku 1258*, „*Collectanea Theologica*” 14 (1933), s. 159–165.

*divinam, cum habeant scolas, per licenciam episcoporum statutas, non ponant Theutonicam gentem ad regendum ipsas, nisi sunt Polonica lingua, ad auctores exponendos pueros et Latinum Polonice, informati*⁴⁷. Widzimy więc, że głoszeniem kazań, a także nauczaniem w szkołach mieli zajmować się wyznaczeni przez władze kościelne duchowni władający językiem polskim. W tym języku miały odbywać się nauki dla osób nieznających łaciny. W szkołach posługiwano się językiem polskim jedynie w początkowym okresie nauki, do czasu opanowania przez uczniów łaciny.

Do najważniejszych postulatów należy zaliczyć nakaz poprawy jakości kształcenia księży, upowszechnienie szkolnictwa parafialnego oraz decyzję w sprawie nauczania religijnego ludności w języku narodowym, co wpłynęło w sposób decydujący na rozwój literackiego języka polskiego. Mamy podstawy by sądzić, że odpowiedzią na postulat synodu łęczyckiego z 1257 r. było m.in. utworzenie szkoły parafialnej w Poznaniu w roku 1263. Informację na jej temat przynosi rozdz. 141 *Kroniki Wielkopolskiej*: 1263 *fundata est ecclesia parochialis in civitate Poznaniensi nomine capituli Poznaniensi, sic quod dominicis diebus nec processionem neque scolas circa ipsam habere decebant. Sed omnes viri ecclesiastici tam civitas quam suburbani ad maioris ecclesie processionem et pueri scolas circa eandem consitutas frequentare deberent*⁴⁸.

W roku 1267 odbył się kolejny synod, tym ważniejszy, że przewodniczył mu kardynał Gwido, legat papieża Klemensa IV⁴⁹. Bezpośrednio po zakończeniu synodu kardynał Gwido potwierdził utworzenie szkoły we Wrocławiu, przy kościele św. Magdaleny. Warto przytoczyć fragmenty tego dokumentu, jako że znakomicie oddają klimat zmian cywilizacyjnych, jakie nastąpiły w trzynastowiecznej Polsce, a które wpłynęły na stosunek do edukacji. Mianowicie widzimy, że szkoła została utworzona, ponieważ było wielu kandydatów spoza murów miejskich Wrocławia, pragnących się uczyć, a którzy dotąd byli pozbawieni możliwości zdobycia wykształcenia⁵⁰. Dokument ten zawierał również program kształcenia, doskonale korespondujący z odpowiednimi postanowieniami soborowymi⁵¹. Kwestię tę podjęto również na synodzie w Budzie, przeprowadzonym w 1279 r. przez legata papieskiego Filipa z Fermo, na którym ogłoszono m.in. tematy nauczania

⁴⁷ Statuty dla Kościoła polskiego zatwierdzone w Łęczycy 14 października 1257. Z transsumptu potwierdzonego przez arcybiskupa Jarosława 10 stycznia 1357, *KDW*, t. I, nr 361, s. 322.

⁴⁸ *Kronika Wielkopolska*, s. 117.

⁴⁹ Zob. T. Silnicki, *Kardynał legat Gwido. Jego synod wrocławski w r. 1267 i statuty tego synodu w: idem, Z dziejów Kościoła w Polsce*, Warszawa 1960, s. 321–380. Tekst statutów również w: *Schlesisches Urkundenbuch*, Bd. IV: 1267–1281, bearb. von W. Irgang, Köln-Wien 1988, nr 5, s. 4–9.

⁵⁰ *Schlesisches Urkundenbuch*, Bd. IV, nr 7 (12 lutego 1267, Wrocław), s. 10: *Sane in nostra proposuistis presentia constituti, quod pueri vestr et maxime parvuh frequentates scolas extra muros civitas Vratislaviensis, dum ad easdem scolas accedunt, tum propter locorum distantiam ac passus et accessus difficiles, qui sunt in pontibus strictis et fractis super flumina, tum etiam propter multitudinem hominum — Quare nobis humiliter supplicastis, ut vobis et pueris vestris parvulis in posterum providere et contra predicta incommoda salubre remedium adhibere paternam sollicitudine dignaremur*. Zachowano oryginalną pisownię.

⁵¹ *Ibidem*, s. 11: — *in quibus [tj. w szkole św. Marii Magdaleny – K.R.] pueri parvuli doceantur et discant alphabetum cum oratione dominica et salutationem beate Marie Virginis cum simbolo, psalterio et septem psalmis, discant etiam ibidem cantum, ut in ecclesiis ad honorem dei legere valeant et cantare, audiant etiam in eisdem scolis Donatum, Cathonem et Theodolum ac regulas pueriles*. Najlepsi uczniowie mieli być później wysyłani na dalszą naukę do szkoły katedralnej wrocławskiej. Szkoła otrzymała później dodatkową ochronę prawną, zob. *ibidem*, nr 8, s. 11 oraz nr 12, s. 13.

parafialnego dla Kościoła na Węgrzech i w Polsce. Polecono wyjaśniać wiernym prawdy wiary w ich własnym języku⁵². Z tym synodem związane są z kolei postanowienia synodu wrocławskiego z 25 czerwca 1279 r., nakładające na księży obowiązek objaśniania czytań ewangelicznych w języku *vulgari* – a więc ojczystym wiernych *publice in ecclesia recitent post evangelium, in vulgari fideliter et diligenter exponant*⁵³.

Ustawy szkolne synodu łęczyckiego z roku 1285 miały swe podłoże w rozwoju społeczno-gospodarczym Polski drugiej połowy XIII w. Nastąpiła w tym czasie ekspansja niemieczyny jako języka dworu, sądu, Kościoła i szkoły, która zagrażała wręcz monopolowi łaciny w życiu państwowym. Pontyfikat arcybiskupa Jakuba Świnki (1283–1314) wypełniła walka o język polski. Na synodzie w Łęczycy 6 stycznia 1285 r. zalecono duchowieństwu odmawianie z ludem modlitw po polsku i wygłaszanie w miarę możliwości kazań w tym języku⁵⁴. Polskim też, a nie niemieckim, nakazano posługiwać się w nauczaniu elementarnym, zanim uczniowie poznają łacinę: [...] *ponatur rectores scolarium, nisi linguam Polonicam proprie sciant, et possint pueris auctores exponere in Polonica lingua*⁵⁵; w związku z tym zabroniono powoływać na stanowisko rektorów szkół parafialnych osób nieznających języka miejscowego⁵⁶. Kandydaci na wikarych mieli być poddawani egzaminowi sprawdzającemu znajomość języka polskiego⁵⁷. Arcybiskup Jakub Świnka zwrócił się do uczonych duchownych biegłych (*peniti*) w znajomości interpretacji Pisma Świętego, aby na sumie wyjaśniali po polsku Ewangelię niedzielą⁵⁸. Dla poprawienia organizacji życia w parafiach wprowadzono obowiązek rejestrowania narodzin i zgonów w księgach parafialnych. Uznano również, że wszystkie parafie powinny posiadać żywot św. Wojciecha dla celów dydaktycznych. Księga ta powinna być używana i odczytywana wiernym⁵⁹.

Na synodzie łęczyckim z 16 października 1287 r. podjęto postanowienie o nauczycielach w szkołkach parafialnych, których pod koniec XIII w. powstało wiele w miastach,

⁵² R. Skrzyński, *Nauczanie średniowiecznego Kościoła polskiego w świetle kazań świętokrzyskich i kazań gnieźnieńskich*, w: *Średniowieczny Kościół polski. Z dziejów duszpasterstwa i organizacji kościelnej*, red. M.T. Zahajkiewicz, S. Tylus SAC, Lublin 1999, s. 94.

⁵³ *Schlesisches Urkundenbuch*, Bd. IV, nr 362, s. 240.

⁵⁴ O dacie synodu informuje *Rocznik Traski*, w: *MPH*, t. II, s. 850; zob. też: *KDW*, t. I, nr 616; W. Stenzel, *Urkunden zur Geschichte des Bisthums Breslau im Mittelalter*, nr 136, 137, 151, 169.

⁵⁵ Statuty synodalne arcybiskupa Jakuba Świnki, *KDW*, t. I, nr 551, s. 511. Statuty te zostały potwierdzone następnie w dniach 8–10 stycznia 1357 r. przez arcybiskupa Jarosława, wyd.: *KDW*, t. III, Poznań 1879, nr 1349, 1350, s. 59 i nn. Zob. też: *Constitutiones Jacobi Archiepiscopi Gnesnensis anno 1285 in Lanciensi synodo editae*, wyd. A.Z. Helcel, w: *Starodawne prawa polskiego pomniki*, t. 1, Warszawa 1856, s. 383–384.

⁵⁶ *Kultura Polski średniowiecznej X-XIII w.*, red. J. Dowiat, Warszawa 1985, s. 207. Zob. także: W. Taszycki, *Obroncy języka polskiego*, Wrocław 1953; M.R. Mayenowa, *Walka o język w życiu i literaturze staropolskiej*, Warszawa 1955; W. Abraham, *Studia krytyczne do dziejów średniowiecznych synodów*, s. 51.

⁵⁷ J. Dowiat, *Historia Kościoła katolickiego w Polsce*, s. 144.

⁵⁸ Zob. J. Wolny, *Kaznodziejstwo*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. I, *Średniowiecze*, red. M. Rechowicz, Lublin 1974, s. 294–296; idem, *Materiały do nauczania wiary w Polsce średniowiecznej*, „*Analecta Cracoviensia*” 27 (1995), s. 653–659.

⁵⁹ Statuty synodalne arcybiskupa Jakuba Świnki, *KDW*, t. I, nr 551, s. 511.

a także w większych wsiach. Było ono rozwinięciem rozdziału 6 statutów poprzedniego zjazdu biskupów, odnoszącego się do szkół katedralnych i konwentualnych⁶⁰.

Pierwsze próby realizacji postanowień synodalnych w kwestii kazań w języku polskim podjęto pod koniec XIII w. Z tego czasu pochodzi pierwowzór tzw. *Kazań świętokrzyskich*, znanych z rękopisu pochodzącego z XIV w.⁶¹ Powstały one prawdopodobnie w środowisku krakowskim i przeznaczone były dla kręgu tamtejszego duchowieństwa⁶². Pod koniec XIII w. powstała łacińska kolekcja kazań niedzielnych (*de tempore*) i kazań o świętych (*de sanctis*) dominikanina Peregryna z Opola⁶³. W kazaniach do ludu tematy opierano na obrazach zmysłowych i materialnych. Na przełomie XIV i XV w. powstały natomiast *Kazania gnieźnieńskie*, spisane prawdopodobnie przez Łukasza z Wielkiego Koźmina (ok. 1370–ok. 1412), prezentujące popularny nurt wymowy kościelnej, dostosowany do możliwości intelektualnych i potrzeb duchowych słuchaczy niewykształconych⁶⁴.

Intensyfikacja troski władz duchownych o właściwe nauczanie wiernych widoczna jest wyraźnie w gwałtownym rozwoju sieci parafialnej w Polsce w XIII w., w wyniku przyjmowania postanowień soboru laterańskiego IV. O ile u schyłku XII w. na ziemiach polskich istniało, jak się przyjmuje, nie więcej niż 800–1000 parafii, o tyle w początkach XIV w. ich liczba oscylowała w granicach 2000⁶⁵. Katecheza powinna odbywać się *in vulgari*, tj. w miejscowym języku. Zwiększenie liczby parafii, przynajmniej teoretycznie, skutkowało liczbą szkół parafialnych, a więc i dostępnością szkoły.

W XIII w. również i klasztory coraz chętniej otwierały swe szkoły dla osób świeckich. Trudno wskazać tu na bezpośredni związek z odpowiednimi zapisami ustaw soborowych, niemniej wskazuje to na generalną tendencję wzrostu zainteresowania zdobywaniem wykształcenia. Pamiętać musimy, że zakonnicy w tym okresie byli najlepiej wykształconą grupą duchownych. W 1248 r. do praktyki dydaktycznej wszystkich szkół kościelnych wprowadzono nauczanie tekstów podstawowych modlitw również w języku polskim, zaakcentowane następnie w statucie arcybiskupa Jakuba Świnki z 1285 r.⁶⁶

⁶⁰ *Starodawne prawa polskiego pomniki*, t. I, nr XVII, s. 338, 414; zob. też W. Abraham, *Studia krytyczne*, s. 51; S. Kętrzyński, *Synod łęczycki 1287 r.*, „Sprawozdanie Narodowego Zakładu im. Ossolińskich we Lwowie”, 1888, s. 92.

⁶¹ *Kultura Polski średniowiecznej*, s. 208.

⁶² Tekst zob. *Kazania tzw. świętokrzyskie*, wyd. i oprac. J. Łoś, W. Semkowicz, Kraków 1934. Szerzej zob. R. Skrzyniarz, *Nauczanie średniowiecznego Kościoła*, s. 94 i n.

⁶³ Zob. Ks. J. Wolny, *Przekłady łacińskich kazań Peregryna z Opola*, w: *Benedyktynska praca. Studia historyczne ofiarowane O. Pawłowi Szczanieckiemu w 80 rocznicę urodzin*, red. O. J.A. Spież OP, Z. Wielgosz, Kraków 1997, s. 141–148. Zob. też idem, *Łaciński zbiór kazań Peregryna z Opola i ich związek z tzw. „Kazaniem gnieźnieńskim”*, w: *Średniowiecze. Studia o kulturze*, Warszawa 1961, s. 171–238.

⁶⁴ Zob. R. Skrzyniarz, *Nauczanie średniowiecznego Kościoła*, s. 95 i nn. Wydanie: *Kazania gnieźnieńskie*, w: *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, wyd. W. Wyrwa, W.R. Rzepka, Wrocław 1984, s. 96–104.

⁶⁵ Por.: E. Wiśniewski, *Rozwój organizacji parafialnej w Polsce do czasów reformacji*, w: *Kościół w Polsce*, t. 1: *Średniowiecze*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1966; T. Silnicki, *Z dziejów Kościoła w Polsce*, Warszawa 1960; J. Tazbirowa, *Początki organizacji parafialnej w Polsce*, „Przegląd Historyczny” 54 (1963), z. 3

⁶⁶ *Schlesisches Urkundenbuch*, Bd. II, bearb. von W. Irgang, Wien-Köln 1978, nr 346, s. 213: *De oratione dominica et symbolo exponendo. Denique vobis iniungimus, ut in vestris synodis presbyteris iniungatis, qua-*

Zgodnie ze statutem, znajomość polskiego była liczącym się kryterium przy obsadzaniu stanowisk nauczycielskich⁶⁷. Jeżeli chodzi o szkolnictwo klasztorne należy na wstępie zauważyć, że jego organizacja, czy też sam fakt istnienia zależał ściśle od duchowości danego zgromadzenia, jego priorytetów, stopnia kontaktów ze światem *profanum* i wielu innych czynników. Dla augustianów, zgodnie z konstytucjami zakonnymi, kształcenie młodzieży stanowiło jedno z podstawowych zadań konwentów. W programie kształcenia znajdowały się *ars scribendi*, *ars dictandi*, śpiew oraz siedem sztuk wyzwolonych. Wrocławska szkoła augustianów od początków swego istnienia była otwarta nie tylko dla nowicjuszy tego zgromadzenia⁶⁸. Również i dominikanie stosowali się ściśle do powierzonych im roli wychowawców, choć czynili to na dwóch płaszczyznach. Ich szkoły zachowywały statut *schola interna*, przygotowując kaznodziejów, którzy następnie nauczali w kościołach⁶⁹. Cystersi początkowo nie przywiązywali uwagi do spraw kształcenia, a swe nastawienie zmienili co znamienne w latach 20. XIII w. pod wpływem absolwenta Oxfordu, opata Citeaux Stefana Lexingtona, założyciela kolegium cysterskiego w Paryżu w 1245 r.⁷⁰

Prezentowana analiza jest wstępnym szkicem kwestii wymagającej dalszych badań, wykazała jednak znaczącą rolę kościelnego ustawodawstwa szkolnego w rozwoju szkolnictwa w średniowiecznej Polsce. Zauważyć da się również, że wszelkie zmiany w tej materii były wynikiem zarówno ustawodawczej działalności Kościoła, jak i odpowiedzią na potrzeby edukacyjne społeczeństwa. Te ostatnie wynikały natomiast z ogólnego rozwoju cywilizacyjnego łacińskiej Europy, której częścią były ziemie znajdujące się pod władzą dynastii piastowskiej.

School Legislation of Ecumenical Councils from the 12th Century until the First Half of the 14th Century and the Origins of Its Reception in Mediaeval Poland – An Outline of the Problem

Summary

The aim of the paper is an analysis of a broadly understood legislation of general councils which took place in an important period for the development of the then educational system and culture – at the height of the Middle Ages (12th-13th c.). While analysing the written records of synodal and council acts, several interesting aspects can be considered: the regulations related to

tinus singulis diebus dominicis et festivis post euangelium dicant publice in vulgari suo orationem dominicam et symbolum vel ad minus orationem dominicam in latino et symbolum in vulgari.

⁶⁷ *KDW*, t. I, nr 551.

⁶⁸ Zob. K. Bobowski, *Szkoły klasztorne w średniowiecznym Wrocławiu*, w: *Kultura edukacyjna na Górnym Śląsku*, red. A. Barciak, Wrocław 2002, s. 23; K. Kaczmarek, *Dla dobra konwentu i świeckich. Szkoły w norbertańskim opactwie św. Wincentego we Wrocławiu w okresie średniowiecza*, „*Nasza Przeszłość*” 89 (1998), s. 87 i nn.

⁶⁹ P. Kielar, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w Polsce w XIV w.*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 1 (1969), s. 315 i nn.

⁷⁰ Szerzej zob. K. Kaczmarek, *Studia uniwersyteckie cystersów z ziem polskich w okresie średniowiecza*, Poznań 2002 i inne prace tego autora.

the education of clergy (the diocesan ones, as the same issues concerning monastic orders were regulated by the inner legislation of general chapters), the organization of schools and teaching programmes, the records telling about the moralizing influence on the community of the faithful, and finally, the attitude of the Church toward the question of general access to education, including the functioning of universities.

The presented study demonstrates a significant role of ecclesiastical school legislation for the development of the educational system in mediaeval Poland. Also, it can be noticed that all changes in this matter were the result of legislative activity of the Church but also responded to the educational needs of the contemporary society. The latter, in turn, stemmed from a general civilizational development of Latin Europe, the part of which were the lands being under the rule of the Piast dynasty.